

הנהגות והוראות בית המדרש

הדברים נסדרו מתוך ליקוט של כמאה הנהגות ותשובות שליטת הרב רבי מרדכי ווייספיש זלה"ה עבור אברך שביקש ממנו לקבל העתק מגנזיו שרשם מהנהגות ביהמ"ד. וז"ל במכתבו לאברך.

בס"ד ג' תמוז תשס"ז

לכבוד הרב ... שיח'י

שלו' רב

אחדשה"ט, הנני לבקשתך לערוך לך רשימה, אמנם שלא על הסדר [מהאוסף בקלסר אצלי¹ מבית מדרשו של מרן רבינו הגדול הגר"ח גריינימן (שליט"א) זללה"ה בעל החדושים וביאורים.

דא עקא למען הדיוק אחרי שתסדרו בהקלדה הראני נא, שכבר יצאו מכשולים....ומה גם כאשר מדובר בשר וגדול מאוד שהוא וכל בניו ותלמידיו...[מדקדקים ביותר] אפילו בקוצו של יו"ד... והרי הדברים פה [מתוך דבריהם שכולם] כגחלי אש.

קריאת התורה

א. כתב המשנ"ב [סי' קמ"א ס"ק י"ט] ד"ה ואין מניחים לקרות לתורה בן אחר האב] בשביל עין הרע, וז"ל ויש מחמירים אפילו אב עם בן בנו משום עינא בישא, ובמקום הצורך יש להתיר עם בן בנו, עכ"ל המשנ"ב. ובכף החיים היקל בכך הבת, ואמר לי ר' יוסף שליט"א שהראה הכף החיים לאבא ואעפ"כ מחמיר שלא לקבל עלי'. ואם אחד מנכדיו הכהנים ממשפחת זילבר קיבל עלי' כהן במקום לוי, שלא יעלה הוא שלישי.

ב. בעל קורא בשני ובחמישי עם טלית, וכן מי שעושה הגבהת התורה לובש טלית.

ג. נהוג בבית המדרש לא להניח סידור או חומש על המפה של הבימה שמיוחד להניח עליו הספר תורה.

ד. בדידי הוה עובדא בשבת ר"ח שבט תשס"ג, קבלתי מפטיר [שבת לפני יא"צ אבי], הנחתי החומש, הבעל קורא ה' אז ר"נ גריינימן ואמר לי "הרב בויאר מקפיד בזה".

ה. פה בביהמ"ד הבעל קורא אינו חוזר לומר בקול חזק חזק ונתחזק לאחר שאמר הציבור.

ו. אמר לי ר' יוסף ברכת הגומל בין בשבת בין בחול רק לאחר קדיש של קריה"ת, גם אחד שקיבל עלי' שלישי בחול [או שביעי בשבת] ימתין להגומל רק אחרי הקדיש, ושאלתי ע"פ מי? אמר לי ע"פ

¹ א"ה: השתדלנו לסדר מקצתם לפי העינים כפי שידינו השיגה.

אבא, [וביאר הגר"י שליט"א שהוא כדי שלא יהי' הפסק בין קריה"ת לקדיש שהרי הקדיש הולך על קריה"ת]².

ז. נהוג בבית המדרש לקום מפני נביא שקורים בו ההפטר, וז"ל דינים והנהגות פי"א אות ט' י"א משמו שהסתפק אם צריך לקום מפני נביא הכתוב על קלף כהלכתו. דיברתי עם אחד הגבאים בביהמ"ד לדרמן ואמר לי שגם כאשר מרן הגר"ח גריינימן הי' מתפלל בלדרמן הי' בשעתו קם לפני נביא.

ח. קריאת מ"ב מסעות של פרשת מסעי נוהג הבעל קורא בניגון שירת הים, ואמר לי ר' יוסף שהרב אמר לו שכך הי' נוהג בוילנא, ואמנם רק פסוק שיש אתנחתא וסוף פסוק, וכן הי' קורא עוד מלפנים בביהמ"ד לדרמן.

ט. שאלתי לר' יוסף שליט"א מדוע נחית בחסדך עם זו גאלת שאין בו ד' ואינו אומרו בניגון שירה, ואמר לי הכלל כל פסוק שאין בו צער למצריים אומרים שירה ע"פ הגמ' בסנהדרין ל"ט מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה.

שבת

י. נהוג בביהמ"ד ערב שבת וערב יו"ט מכסים כל הסנדורים במפות. ואמר לי ר' יוסף שהנהגה זו של כסוי הסנדורים במפות בשבת זה רעיון של אבא, והנהיג הרב הנהגה זו לחג השבועות תשמ"ד.

יא. ולפני קבלת ש"ק פר' שמות תשס"ג הראו לי כיצד מסודרים הסנדורים של הביהמ"ד שורות שורות, שורה אחת ממזרח עד מערב כולה מכוסה מפות בצבע אדום, שורה אחרת [האמצעית] כולה מכוסה מפות בצבע כחול, שורה שלישית שוב כולה אדום. וכאשר דיברתי בזה עם ר' יוסף שליט"א אמר לי שכך אמר אבא בקניית ב' הצבעים כדי שיהיו שורה אחת כך ואחרת כך, ע"פ המזכר במשנה בתמיד נשחט (פסחים ס"ד א') שורה שכולה כסף כסף ושורה שכולה זהב זהב, [לא היו מעורבין]. אז אמר לי ר"י שליט"א שמתחילה באמת כך עשו את סדר הנחת המפות ונשכח ונעשה בערבוביא, ועתה הוא בגדר שכחום וחזרו וייסדום.

יב. עש"ק חיי שרה תשנ"ג - אחרי מנחה גדולה, נקבעו שתי המזוזות למנין ותיקין למטה לתפילה בשבתות. - המזוזות בלי ברכה כדן ביהכנ"ס של יחיד כי הי' ספק אולי זה ביהכנ"ס של יחיד ולכן מספק נקבעו בלא ברכה. - עשו עירוב בשביל העברת ספר תורה מהיכל ביהמ"ד למעלה. - ועשו גגון מעל ב' הדלתות להעברת הס"ת [מדלת הדירה לביהכנ"ס למטה], שלא יהא נראה שעוברים עם הספר תורה ברחוב. [וכן עשו הגגון כמעט ישר שיהי' לו פי תקרה ויהי' כמחיצה מדאורייתא].

יג. אז דברתי עם הרב, מיד אחר קביעת המזוזה, על יקום פורקן ואב הרחמים שפעמים אומרים מהר, אמר שמעתי יוכלו לומר יותר לאט כי לא יצטרכו למהר לסיים בגלל מנין שני. - ובז' אייר תשנ"ד דיברתי שוב עם הרב ע"ז ואמר לשלוח חזן טוב.

² א"ה: יעו"י בזה מכתב מרבי מרדכי זללה"ה באורך בזכרון מרדכי ח"א.

י"ד. מתחילת שנת תשמ"ח התחילו לנהוג בבית המדרש בין בשבת בין בחול הש"ץ מתחיל בעמוד ישתבח ושוכן עד.

ט"ו. אמר לי ר' יצחק כהן כשנוסד הביהמ"ד בתחילתו עוד לפני בבית הרב, אז שאל את הרב איך לנהוג במגן אבות [כשאומר ברוך אתה ה'] אם לכרוע? וענה לו אביסל - מעט. וכן ראיתי את הרב נוהג, [ומקור הכריעה מוזכר בשו"ת זכר-יהוסף לר' יוסף זכרי' שטרן].

ט"ז. עוד אמר לי ר' יצחק כהן מתחילה כשהיו מתפללים בבית הרב [ועדיין לא הי' המנין קבוע] שם נהגו לא לומר מגן אבות כלל, כשחזר המנין ונהי' קבוע בביהמ"ד אז אמרו לו בשם הרב לומר מגן אבות.

י"ז. אמר לי ר' יצחק כהן שהמנהג שכשחל ר"ח בשבת הבאה שאחרי שבת מברכים וכן ביום ראשון אומרים בברכת החודש ראש חודש יהי' ביום השבת קודש "ולמחרתו" ביום הראשון, וכך א"ל ר' יוסף שליט"א

י"ח. בשבת מברכים ויש ב' ספרי תורה כשאומרים מי שעשה נסים, החזן מחזיק ס"ת אחד, והשני יושב.

י"ט. חתן שיצא אחר ברכת הפטרה מביהכנ"ס ובזמן שמגיעים לאמירת אב הרחמים הוא אינו בהיכל בית הכנסת, הי' בזה שאלה בביהמ"ד בפר' שופטים, ודנו בזה כמה מרבני ביהמ"ד. ובליל ש"ק כי תבוא תשס"ב דיברתי עם הרב בשאלת אב הרחמים, ואמר לי איך שעושים, טוב, - ווי מי מאכט איז גוט, ולמחרתו כשסיפרתי זאת לר' יוסף אמר לי שהוא הבין מאביו בשבת הקודם שבאמת אין צריכים לומר אב הרחמים, כי אמר לו אז בזה"ל, מי האט איך גיקענט נישט זאגן, היו יכולים גם לא לומר.

כ. וכשאני דיברתי עם הרב ואמרתי שרצו להביא ראי' בזה ממעשה שהי' בשבת לפני בה"ב שכשיצא החתן אמרו מי שברך לבה"ב אף כשיש חתן נוהגים לא לומר בבוקר אלא רק במנחה, אז הרב אמר לי שהמעשה הי' בחתן שגם במנחה יגיע, וגם אז לא יהי' אפשר לומר המי שברך בה"ב, לכן אמרו לחתן לצאת כדי לומר מי שברך של בה"ב.

כ"א. בשנת תשס"ג שהתפללתי מוסף שבת לפני היא"צ וחל אז ר"ח בשבת אמר לי בנו של הרב להכריז אחרי הקדיש "אתה יצרת". ופעמים במנין הנץ שהרב עצמו הכריז קודם שמו"ע של מוסף "אתה יצרת".

כ"ב. ר"ח אייר שחל בשבת אין אומרים אב הרחמים כמו שכתוב במשנ"ב סוף סי' רפ"ד.

כ"ג. שבת ראש חודש אומרים בשיר של יום גם מזמור שיר ליום השבת וגם ברכי נפשי³.

³ א"ה: יעו"י חדושים וביאורים ראש השנה ל"א א' מש"כ בזה.

כ"ד. במוצאי שבת אם יש שני אבלים חיובים, אחד מתפלל עד לאחר חצי קדיש, וחזן שני מחליפו לאמירת ויהי נועם וקדיש תתקבל עד סוף התפילה.

כ"ה. אין קדיש בין ויתן לך לעלינו.

ימים נוראים ראש השנה ויו"כ

כ"ו. נהוג בראש השנה ויום כיפור הרב אומר שיעור בסוגיא הנלמדת מאמצע חודש אלול עד יארצייט מרן החזו"א, בהיכל ביהמ"ד למטה. - בר"ה השיעור שעה וחצי קודם מעריב של ליל שני של ר"ה, וביום כיפור שעה וחצי קודם מנחה של יום כיפור. [מה נהדר המראה יושבים עם הקיטלאך ועם הטליתים]. - בספר מרבה חיים [ח"א עמוד קצ"ב] מסר הג"ר חיים ברים בזה"ל, החזו"א תמה למה אין בישיבות סדרים של לימוד תורה בראש השנה ויום הכיפורים וכה שאל: וכי אביי ורבא לא אמרו שיעורים בימים אלו [בר"ה ויה"כ]. [וכן כתב בדינים והנהגות החזו"א פרק כ"א אות ז' וז"ל העיר על מה שמאריכים בר"ה יותר מדאי בתפילות, ואמר הרי צריך ללמוד.

כ"ז. אמר לי הבחור שה' כמה שנים מחליף הפרוכת, שבעשרת ימי תשובה הפרוכת לבן, כמו ר"ה ויו"כ, ובימים שבין יו"כ לסוכות פרוכת של חול בצבע כחול, [וכשיש שבת בין יו"כ לסוכות פרוכת של שבת בצבע אדום] ובסוכות פרוכת של יו"ט בצבע אדום, הושענא רבה שוב לבן [כולל כל הספרי תורה], ושמחת תורה פרוכת של יו"ט אדום, לסיכום לפחות חמש החלפות בחודש אחד.

כ"ח. בר"ה ויו"כ מתחיל הש"ץ דשחרית ר' יצחק כהן "המלך" במקומו וכשגמר המלך במקומו אז הולך ומשיך "יושב" בעמוד. ומנהג זה שנהוג הוא מוזכר בערוך השולחן דיני קריה"ת של ר"ה.

כ"ט. בפתחת הארון בעלינו לשבח במוסף דר"ה, שנהוג לסגור כשאומרים שהם משתחווים וכו', ראיתי [אדר"ה תשס"ג] שהסגירה לא רק הדלת של ארון הקודש אלא גם הפרוכת.

ל. נהוג בבית המדרש סליחות בלילה הראשון במוצש"ק בחצות הלילה, [כמדומני שהוא כן כי כך היא אצל הבריסקר רב] ובשאר הימים קודם הנץ. [כולל ערב ר"ה וכן בערב יו"כ].

לא. אמר לי ר' נחום גריינימן, אבא אומר בתפילה זכה ואפילו [מי שאומר אחטא ואשוב והוא ימחול לי] ואינו אומר חוץ וכו' כנדפס. (אמנם י"א שהוא הוסיף בשנים האחרונות חוץ ממי שאסור למחול לו).

לב. יו"כ שחל בשבת אומרים י"ג מידות [ורבוננו של עולם שאחריו] בהוצאת ס"ת. וכן בסוכות תשס"ה ביררתי אצל ר' יוסף ור' יצחק כהן ושניהם אמרו לי שאמרו הרבוננו של עולם ביו"כ אף שחל בשבת. [כתבתי כדי שלא יצא טעות - כי חבל באמת להפסיד, וזכרוננו שפ"א אמר לי רבי מאיר גריינימן שליט"א על תפילת רבוננו של עולם "זה שווה מליון" דאס איז ווערד אַ מליון].

לג. יום כיפור שחל בשבת אמרו בביהמ"ד קדיש אחרי מזמור שיר ליום השבת שאחר כל נדרי.

ל"ד. מוצאי יום כיפור תקיעה אחת ארוכה בלי תשר"ת.

ל"ה. בימים נוראים לא יתנו לומר הקדיש של קריאת התורה גם אם הוא אבל תוך שנה אא"כ יודע לאומרו בניגון הנהוג שהוא ניגון ימים נוראים.

ל"ו. כשיש סנדק או מוהל בבית הכנסת ביום שאומרים סליחות אומרים הסליחות כרגיל עד סופו⁴ [ולא רק עד קל רחום].

סוכות שמחת תורה

ל"ז. זוה"מ סוכות תשנ"ד – כבר משנת תשנ"ב שהרב נוהג הנוסח בתפילת מוסף שובה "עלינו" בעי"ן לא כפי שחלק מהסידורים הרגילים שובה אלינו, והוא ע"פ הסידור עליות אליהו, ועי' בסידור וילנא שכתב הנוסח "עלינו" כן הוא בסדר רב עמרם גאון כת"י, מחזור ויטרי, רמב"ם, ר"י בר יקר, ועל שם הכתוב שוב מחרון אפיך [שמות ל"ב י"ב] וכן הוא באבודרהם, ובסידור הרוקח, ובכל סידורי האשכנזים, וכן גרס הגריעב"ץ בסידורו, והתיקון "אלינו" תיקון מאוחר ומפוקפק, עכ"ל].

ל"ח. נהוג בבית המדרש בחול המועד להדליק לערבית [וכן לשחרית ומנחה] גם החשמלים של הנברשת מעל הבימה והנורות שעל ארון הקודש.

ל"ט. ברכו בליל שמחת תורה פותחים בניגון ימים נוראים, (הרב משמיע קולו בפתיחת הניגון, אח"כ הש"ץ ר' יצחק כהן ממשיך ניגון של יו"ט).

מ. בהכנסת ספר תורה המתינו עד שהאות ל' האחרונה תתייבש.

מ"א. בהכנסת ספר תורה קראו "מעונה", עי' ברכת רפאל לר' רפאל מוולאזין לקרוא בברכה לפני' ולאחרי', ולא נהוג כיום לקרוא עם ברכה.

מ"ב. בחול המועד דעת הרב להניח על הבימה בשביל הקדיש את הס"ת של המפטיר, כך אמר לי ר' יוסף שליט"א.

שליח ציבור ועמוד הש"ץ ונפילת אפים

מ"ג. נהוג בבית המדרש ב' נורות חשמל בעמוד החזן ולא של נורות ממש. פעם אחת הרב הגיע למעריב [בליל שישי שאז יש קבלת קהל ומגיע למעריב], והתחילו והוא רחום, והנה שם לב שאין המנורות חשמל, ולפליאתו הסבירו שלקחוהו לאומן להבריק צבע הכסף [או המוזהב] אז אמר הרב עמוד לא משאירים בלי נרות, אמרו אולי די בחשמל בתקרת ארון הקודש וידליקו אותם [כפי שמדליקים בש"ק ובחווה"מ] אמר להוציא נרות נשמה וכן עשו, אחרי התפילה דיבר על כך עם בנו ר' יוסף שליט"א.

וכשהגיע לפנות בוקר לותיקין כבר היו בכיסו גפרורים ונרונים, הוציאם ונתנם לנכדו יעקב ב"ר נחום להדליק הנרות, וכ"כ לי במכתב נכדו ר' ישעיהו ברי"ד שליט"א שה' נוכח אז, וז"ל המכתב, כ"ד חשון תשס"ז, ה' הדבר בביהמ"ד בתפילת ערבית שמו"ז שליט"א הגיע וראה שאין על העמוד

⁴ א"ה: יעו"י אמרי יושר זרעים בסופו מש"כ בזה.

מנורות (שלקחום לתיקון) ואמר שיביאו נרות להניח על העמוד, ואחד שאלו אם אין די במנורות שבאה"ק ואמר שלא, כי צריך הנרות לכבוד העמוד, ובקשו ומצאו נרות והתחילו ערבית, עכ"ל המכתב. - מטרתו בזה ללמדנו לשים לב שיהי' נרות ליד הש"ץ שהוא ממנהגי ביהכנ"ס.

מ"ד. שוית' ד' לנגדי תמיד של המקום שעומד שם הש"ץ, - אין שם הוי' באותיות גדולות, אלא כתוב בשורה אחת שוית' ד' לנגדי תמיד, כולם בגודל שווה⁵, והאותיות חקוקות מעבר לעבר, ומונה על שחור תחתיו, [ואין חוקקים רק חלק מהמתכת כדי שלא יהי' חשש בצביעת החקיקה בדיו שחור משום מחיקה ח"ו].

מ"ה. בבית המדרש נהוג חלון אחד למעלה נשאר פתוח בקביעות כמבואר בשו"ע סי' צ' [ואמנם הוא מכוסה בוילון].

מ"ו. אמר לי ר' יוסף שליט"א פעם אחת נתכבד אביו סנדק ויום עצמאות ה' [ה' באייר] ויצא לחוץ והעולם אמרו תחנון⁶.

מ"ז. ובשנת תשנ"ג בה' באייר [שהוא יום העצמאות] וחל בו תענית בה"ב, והי' ברית, אבי הבן הי' בביהכנ"ס, הרב הי' סנדק, אמרו סליחות בה"ב, [עד סופם כדלעיל], אבינו מלכנו, ולא אמרו תחנון, וביאר הגר"י בוירא שליט"א שכיון שאמרו סליחות מקילין פה שלא לומר תחנון אע"פ שאצל החזו"א אמרו תחנון אפי' אם הי' סנדק, ואמר שכבר עשו פה כן פ"א, [וכאמור בסעיף הקודם].

מ"ח. הנה העולם רגילים ביום שאין אומרים תחנון אז אומרים קל מלא רחמים [ליא"צ], אולם הי' מעשה ביום ב' פר' וירא י"ג מרחשוון תשנ"ג שכיון שהי' סנדק לא אמרו תחנון, אבל אמרו קל מלא רחמים לחזו"א שהיא"צ שלו חל ביום רביעי שלאחריו, כך הורה הרב. וכן כתב בספר "נועם מגדים" [לבעל הפרי מגדים] לחלק בין שבת לחול שרק בשבת אם אין אב הרחמים אין קל מלא רחמים [כך מצא ר' נתן דוד פרידמן שליט"א].

מ"ט. מוצאי שבת חנוכה אין אומרים ויתן לך, זמן מעריב במוצ"ש חנוכה 50 דקות אחר השקיעה כמו כל מוצאי שבת⁷.

פסח

נ. פסח שחל בשבת אם אומרים מוצ"ש שלפניו ויהי נועם? הנה בלוח בשם היעב"ץ כתב שא"א ויהי נועם מפני שערב פסח נחשב כיו"ט, אבל אומרים בשם החזו"א לומר ויהי נועם, וכן נהגו בבית מדרש הגדול תשנ"ה שחל פסח בשבת וראיתי שאמרו ויהי נועם במוצ"ש שלפניו, ואמרו לי שכך אמר מרן הגר"ח גריינימן.

⁵ א"ה: וכן הורה הרב לביהכנ"ס אחד שבאו לשאול איך לעשות השוית', ואמר להם שיעשו כמו בעמוד כאן בביהמ"ד שיהי' בשורה אחת בכתב אחיד.

⁶ א"ה: ידוע שכך הי' מעשה אצל החזו"א שהי' סנדק ואמר שיאמרו תחנון, מפני הטועים.

⁷ א"ה: בענין ההנהגה במוצאי שבת חנוכה יש מכתב מהרב זללה"ה ז"ל,

נ"א. ליל הסדר תשנ"ב, קודם מעריב בא אלי בנו של הרב שאני יכריז קודם מעריב: הלל בלי ברכה לא לפני ולא לאחר, כך עשיתי נגשתי לבימה והכרזתי כן.

נ"ב. אסרו חג הפסח שחל בשבת, בלוח א"י כתוב אין אומרים אב הרחמים, ובבית המדרש הגדול נהגו כן שלא לומר אע"פ שהי' הו"א אולי שיאמרו כיון שבחול"ל יש היום הזכרת נשמות [שהוא יו"ט שני של שביעי של פסח] אך הוכרע שלא לומר [אסרו חג פסח תשנ"ב].

שבועות ומגילת רות

נ"ג. שאלה: איך נוהג הרב בש"ק שחל יום היארצייט בו ביום אם מקבל עלי' או מפטיר? ת: ראיתי בחג השבועות תשס"ו ליארצייט אמו שעולה למפטיר.

נ"ד. איך נהוג בקדיש של חמש מגילות [אם יש מי שאומר קדיש] אם עומדים ליד הבימה או בעל הקדיש נשאר לעמוד במקומו? ראיתי להרב בחג השבועות שבו חל היארצייט אמו ונשאר לעמוד בקדיש במקומו, ומכאן אני אומר שכמו במגילת רות ה"ה קדיש של מגילת קהלת ושיר השירים, ואין הטעם משום שהרב עומד סמוך לבימה כמה מטרים [שזה מקומו בקריאת התורה והמגילות] כמו שאמר ר' יוסף שאפי' עומד במזרח יכול לומר הקדיש של המגילות שם. אמנם בחג השבועות תשס"ז הרב לא אמר כלל הקדיש של מגילת רות.

נ"ה. בחג השבועות מפוזר פרחים בין הקיר ובין הפלורסנטים [לפעמים מעט שאינו בולט כ"כ ולפעמים יותר] ובחג השבועות תשס"ז הי' מאוד הרבה ובלט מאוד, וכן נהוג גם בעזרת נשים [כפי ששמעתי מאשתי שתחזי לאוי"ט שהגיעה לוותיקין להזכרת נשמות].

נ"ו. וכן אמר לי אחד הנכדים שגם בבית הרב מפזרים כך הפרחים.

תשעה באב

נ"ז. ליל תשעה באב תשס"ה קודם מעריב הגיע אלי נכדו של הרב ואמר לי שהרב אמר לשאול לר' מרדכי אם זוכר איך נהוג פה אם מדליקים החשמל של העמוד של הש"ץ, ואמרתי איני זוכר, ומצאתי בפתקה שאמנם באותה שנה [תשס"ה] נשאר לדלוק 2 חשמלים, וכן מצאתי בפתקה אחרת [ללא התאריך] החשמל ע"י החזן נשאר דלוק, אמנם בליל ת"ב תשס"ו החשמל של הש"ץ לא הדליקו כלל לא למעריב ולא למגילת איכה וקינוט של הלילה. [והנה בשו"ע סי' תקנ"ט ס"ג כתב אין מדליקין נרות בלילה כי אם נר אחד לומר לאורו קינוט ואיכה, וכתב שם בבאר הגולה, עוד נר אחד להדליק ממנו נר החזן אם כבה, הגה"מ, עכ"ל. וכ"כ הבה"ט סק"ה בשם מהרי"ל. ומשמע דהחזן מדליק נר אחד כדי שיקרא לאורו הקינוט, ולמהרי"ל והגה"מ ב' נרות כדי שאם יכבה אחד ידליק ממנו השני, ואפשר שבנורות חשמל שאין שייך טעם זה חוזר הדין להדליק נר אחד, אמנם המ"ב סקט"ו כתב ולפי מנהגינו שכל הקהל אומרים איכה בלחש עם החזן וגם קינוט יש להדליק נר אחד בכל שכונה שע"י הדחק יוכלו לומר קינוט לאורו, עכ"ל. ולפי"ז אפשר שכיון שכבר מדליקים בכל שכונה, א"כ כבר אי"צ להדליק לש"ץ כלל, וכמדו' שכן נהגו בביהמ"ד רוב השנים לא להדליק נורות הש"צ כלל. שכיון שיש נר שבכל שכונה לאור זה גם קורא הש"ץ והבעל קורא באיכה].

נ"ח. בשחרית לא הדליקו החשמלים של החזן, ובמנחה כן הדליקו [כמו שכתב המשנ"ב תקנ"ט סקט"ו וז"ל, ואין מדליקין נר תפילה בבית הכנסת בט"ב שחרית, ולמנחה מדליקין, עכ"ל].

נ"ט. בט"ב אין מפה לעמוד של החזן, רק על הבימה נשאר מפה והפרוכת של ארון הקודש הוסר לגמרי [כמו שכתב הרמ"א סי' תקנ"ט ס"ב ומסירין הפרוכת מלפני הארון ע"ש ביצע אימרתו]. לאפוקי מקומות אחרים שלא מסירין אלא מזיזין הפרוכת.

ס. בקירות ביהכנ"ס אין הדלקת פלורסנטים כלל, רק נורות ליבון צהוב פשוט, 4 לצד דרום, 4 לצד צפון.

ס"א. בשעת קריאת איכה יושב ר' יוסף שליט"א על הארץ במקומו הרגיל שע"י הבימה [בצד ימין]. והברכה בניגון איכה, וכן הברכה בישיבה הן הקורא והן הציבור.

ס"ב. בט"ב באב אין אומרים בשחרית "אלוקינו ואלוקי אבותינו" של ברכת כהנים רק שים שלום.

ס"ג. ליל ט"ב תשס"ה הי' חידוש, כאשר הי' ליל ט"ב במוצש"ק לא חיכו להפיכת הספסלים לאחר ברכו, אלא כשהגיע הזמן כולם אמרו ברוך המבדיל והפכו הספסלים, ואח"כ אמרו ברכו, ובט"ב ביום בחצות בדיוק, ב' בחורים מתעסקים במרץ להחזיר הספסלים ולהפכם ישר [אמנם בשנים האחרונות קנו כסאות פלסטיק נמוכים ואין הופכים הספסלים].